

OSVOBOJENI LIK

95

Ko so Leni Riefenstahl povprašali, kaj je dejansko bila njena namera ob snemanju *Triumfa volje*, je vztrajala, da je želela le prispevati dokument o času. Registracijo brez komentarja, a s toliko bolj sugestivnimi slikami. Kako združiti v en lik to, kar je sama štela za čisti umetniški akt, a hkrati lahko izpade kot navadna politična propaganda? Za kaj takega bi morali tako rekoč raztegniti čas, ki je sicer skrčen v zgodovino, njene dogodke in podobe. In kaj sploh pomeni poistovetiti se do te mere z njim, da mu enostavno pridaš lepoto? Brez protislovja in razlike? Kakšna zgodovina se tu piše in kakšna humanost se pod njo podpisuje? Kaj je v prisotnosti te »velike predstave« odsotno, ravno če jo absolviramo kot dokument?

S tako situacijo in vprašanji se srečujemo tudi ob delu Ernsta Jüngerja *Delavec*, s podnaslovom *Gospodstvo in lik*, ki je izšlo leta 1932 in po prepričanju mnogih kritikov napovedalo totalitarno oblast v Nemčiji. Jünger sam se je takega sprejema vseskozi branil; gospodstvo delavca naj bi zajemalo neko daljše in še nezaključeno obdobje človeške zgodovine.¹

Če se ozremo po svetovnih razmerah, lahko takoj ugotovimo, da se je na začetku 21. stoletja zaostriло vprašanje humanizacije, ki zadeva temeljni način, kako se človek postavlja v svoji človeškosti. To vprašanje tvori tematsko jedro

1 »V Nemčiji se je knjiga veselila prijetnega zatišja. Izšla je leta 1932, tik pred nastankom tretjega rajha, vendar pa niti nacionalsocialisti niti njihovi nasprotniki niso vedeli, kaj naj počnejo z njo. Na koncu 'Delavca' je zapisano, da njegov lik ni omejen niti nacionalno niti socialno, temveč ima planetarni značaj. 'Tehnika je delavčeva uniforma.' To so neradi slišali tako na levi kot desni.«

Jüngerjevega pisateljskega opusa.² Zaznamuje ga neki avtorski presežek, ki izvira iz prizadetosti od tistega, kar je epohalno tu. Ob branju Jüngerjevih del se zdi, kot bi sebe spuščal skozi sito zgodovinskega toka, ki človeka jemlje kot svojega nameščenca. Načini in sredstva, kako se to nameščanje danes uveljavlja, so se na površini sicer spremenili, a jih notranje obvladuje ista prisila, ki ji je Jünger v spisu iz leta 1930, ki je najavil *Delavca*, nadel ime *Totalna mobilizacija*:

Še veliko tega bi lahko našteli – vendar zadostuje že to, da motrimo to naše življenje v njegovi popolni sprostitvi in neusmiljeni disciplini, z njegovimi kadečimi se revirji, fiziko in metafiziko njegovega prometa, njegovimi motorji, zrakoplovi in milijonskimi mesti, da lahko z občutjem groze, ki se meša z užitkom, zaslutimo, da ne obstaja niti en atom, ki *ne* bi bil vključen v delo, in da smo temu divjemu procesu najgloblje zapisani mi sami. Totalne mobilizacije namreč ne izvajamo toliko mi, kolikor se izvaja sama. Tako v vojni kot v miru je izraz tajnovite in brezpogojne zahteve, pred katero nas v dobi strojev in množic postavlja to življenje. Tako se je zgodilo, da vsako posamično življenje vse bolj enoznačno postaja življenje delavca in da bodo vojnem vitezu, kralju in meščanu sledile vojne *delavcev* – vojne, katerih racionalni ustroj in neusmiljenost nam je dal slutiti prav prvi veliki spopad 20. st.³

V citiranem odlomku nas najbolj preseneti trditev, da *totalne mobilizacije ne izvajamo mi*, marveč *se izvaja sama*. Ni sprožena od nas, marveč od moči, ki samo sebe sproža, kar seveda precej zaplete razumevanje *gospodstva in lika delavca* in terja filozofsko pojasnitev. Tako pojasnitev je sicer podal že Martin Heidegger, vendar velja upoštevati, da ga je najprej Jünger sam vzpodbudil k drugačni obravnavi toka filozofije na prehodu v *metafizično oblast*. Po Heideggrovi oceni je Jünger sicer razumel Nietzschejevo postavbo volje do moči v njeni zgodovinski konkretnosti, a hkrati spregledal njen bitnozgodovinski smisel. Na to, da je tako oceno treba razumeti s pridržkom, prav kolikor se Jünger ne giblje na ravni filozofske, marveč zgodovinsko-pričevanjske izkušnje, je pred nedavnim opozoril Peter Trawny, sicer izdajatelj Heideggrovih predavanj in zapiskov o Jüngerju.⁴ V svojem delu *Avtoriteta priče. Politično delo Ernsta Jüngerja* ugotavlja, da lahko celoten Jüngerjev opus razumemo kot poskus

2 Prim. k temu: D. Komel, »Pustolovsko srce Ernsta Jüngerja«, *Nova revija* 179 (1997), str. 132–139.

3 Ernst Jünger, »Totalna mobilizacija«, *Nova revija* 197 (1997), str. 80–81.

4 Martin Heidegger, *Zu Ernst Jünger*, GA 90, izd. P. Trawny, Klostermann, Frankfurt/M. 2004. V povzetku so Heideggrove teze o *Delavcu* in spremljajočih Jüngerjevih spisih podane v: M. Heidegger, *O vprašanju biti*, prev. Tine Hribar, Založba Obzorja, Maribor 1989.

oblikovanja *politične teologije*.⁵ Ne le njegovi politični, literarni, esejistični in dnevniški zapisi, marveč tudi njegova življenjska zadržanja so taka, da *delajo politiko*. Jüngerju tako tudi ne moremo poljubno naprtiti te ali one politične nazorske, recimo konzervativne ali avantgardistične revolucionarnosti, saj pri njem izstopa zrenje političnega v celoti, se pravi politike kot nosilnega načina obvladovanja sveta. Peter Trawny tako zadržanost Jüngerja kot avtorja zajame s pojmom *avtoritete*. Avtoriteta pri tem ni mišljena osebno, marveč na podlagi tega, kar se kot *lik* vpisuje v konkretni življenjski akt z večnostno aktivacijo. Tako Jünger v *Delavcu* poudari kot »najpomembnejše dejstvo, da lik ni podrejen elementom ognja in zemlje in da zato človek kot lik pripada večnosti. V tem njegovem liku počivajo, povsem neodvisno od vsakega zgolj moralnega vrednotenja, vsakega odrešenja in vsakega 'stremečega prizadevanja', njegova prirojena, nespremenljiva in neminljiva zaslužnost, njegova najvišja eksistenca in njegovo najgloblje potrjevanje. Kolikor bolj se posvečamo gibanju, toliko trdneje moramo biti prepričani o tem, da se pod tem gibanjem skriva mirujoča bit in da je vsako povečevanje hitrosti zgolj prevajanje neminljivega prajezika.«

97

Totalna mobilizacija ni produkt naše svobode in naše izbire, marveč se sproža po neki moči, ki našo voljo vpreže v procesiranje same sebe. To moč lahko zremo z dveh vidikov, s tistega, ki nalaga moč kot dejanskost, in s tistega, ki vlaga moč kot delo. Delo se pri tem izkazuje za tisto, kar proizvaja dejanskost, tako da je zagotovljena identifikacija proizvajalca-delavca, kar pa ne pomeni tudi že zagotovila identitete same – ta je v moči totalne mobilizacije, da žene samo sebe v neki brezpogojnosti. Tu pa se pokažeta nesorazmerje in konfliktnost med silo moči, ki nalaga delo kot dejanskost, in močjo, ki vlaga delo, da bi bila dejanska, ustrezna svojemu liku.

Fraza »lik delavca« nam je sicer dobro znana iz časa, ko je delu »šla vsa čast in oblast«, danes pa se nasprotno zdi, da položaj delavca zaznamuje prav to, da je ostal brez svojega lika in da je pod oblastjo kapitala tudi delo izgubilo sleherno vrednost. Ta si ne podreja le ekonomskega sektorja, marveč tudi znanost, medije, kulturo, religiozne inštitucije, privatnost itn. Opozarjanje na »pasti neoliberalizma« ne pomaga, saj se vanje ujame vse, kar bi lahko postalo element humanizacije. Sleherni odpor v humanem se zlahka prikaže kot deviacija, ki rine proti toku. Izrinjenost v pogledu humanizacije je danes takšna, da človeškost razgalja v neki brezobličnosti, čeravno operira z brezštevilnimi vzori, nazori in vzorci.

5 Peter Trawny, *Die Autorität des Zeugen. Ernst Jüngers politisches Werk*, Matthes und Seitz, Berlin 2010. Založba je kot podnaslov knjige prvotno najavila *Ernst Jüngers politische Theologie*.

Bolj kot lik delavca se kot vsepričujoče prikazujejo slike in prilike potrošništva. Potrošnika ne srečujemo le v nakupovalnih središčih, marveč se človeškost v slehernem položaju in razpoloženosti daje na razpolago z namenom, da bi razpolagala. Kot da bi življenje žrlo samo sebe in da se pri tem edino občuti kot življenje. Za njegovo mobilizacijo danes zadostuje že navaden »mobi«, za totalitarizem zadostuje že »mali užitek«. Vsakdanjost zapolnjujejo filmski, reklamni ter drugi popularni in populistični »liki«. Sicer pa je lahko vsak sebi svoja »faca«, če ne drugače, na Facebooku. Lahkotnost, s katero horoskopi družbenega razvoja danes operirajo s »konkurenčnostjo«, »družbo znanja«, »humanimi viri«, »multikulturnostjo«, »solidarnostjo« itn. govori sama zase s preračunljivostjo, ki premore bore malo gospodstva in toliko več podložnosti.

98

Ta podložnost je posebne vrste in kaže, ne le kako človeški *subiectum* (podloga) funkcionira, marveč da je dejansko vse na funkcioniranju in da se funkcije prevzema brezpogojno. Ko je nekomu ponujena funkcija, se brez pomisleka odpove slehernemu prepričanju, senzibilnosti, vsemu, kar bi ga sicer izpolnjevalo, prispevalo k njegovemu počutju ali mu dajalo občutek, da je z drugimi, vse to in še več je pripravljen opustiti nekdo, ki se mu nalaga funkcija, da se troši v njej. Tega podložništva ne more spremeniti nobena morala, ker je zunaj njenega dometa, ravna se po instinktu.

Glede na to stanje sveta, ko je vsa produkcija postavljena v funkcijo trošenja, ko se je proizvajalec preobrazil v potrošnika, ko je iztrošena tudi možnost humanizacije, se seveda lahko vprašamo, kaj še preostane od tiste zgodovinske veličine, ki jo je Jünger zaznal v liku in gospodstvu delavca? Ali ni povsem razveljavljena? Tako se zdi, kolikor spregledamo videz in navideznost, ki to veličino ne le spremlja, marveč jo celo omogoča kot samo sebe postavljajočo moč. Gre za bistveno navideznost, v katero moč odeva samo sebe. Karkoli je v tej moči, izgubi svojo bistvenost. Zato trošenje določa sleherni obliko proizvodnje. Kaj prinaša dobiček in izgubo, je za moč, ki ji je zgolj do učinka moči, vseeno. Vseenost predstavlja celo ključen učinek neznansega učinkovanja, tako da vsi liki, vključno z likom delavca, krožijo v vračanju enakega, kjer brez-bistvenost prevzema karakter večnosti. To zadevno stanje lahko opišemo kot stanje nihilizma. Gianni Vattimo ga takole opredeli: »Če sledimo rdeči niti vezi med nihilizmom in vrednotami, lahko rečemo, da je nihilizem po ničejansko-heideggrovskem pojmovanju obraba uporabne vrednosti v menjalno vrednost. Nihilizem ne pomeni, da je bit povsem v oblasti subjekta, temveč da se je bit

6 Gianni Vattimo, Konec moderne, prev. S. Kutoš, Literarno-umetniško društvo Literatura, Ljubljana 1997, str. 25.

povsem razkrojila v dis-kurzu (discorrere: pretoku) vrednosti, v nedoločnih spremembah obče ekvivaletnosti.«⁶

Vprašanje je, ali se je Jünger, predvsem v razgovoru s Heideggrom, s tem stanjem nihilizma soočil do te mere, da bi v njem uvidel odločilne konsekvence za oblastni lik delavca kot postave subjektivitete. Tega sicer ne gre obravnavati kot miselni spodrseljaj, marveč bolj kot premoč navideznosti v moči, ki diktira mobilizacijo vsega bivajočega. Jünger v prej navedeni opredelitvi dinamike lika poudari, da se »pod tem gibanjem skriva mirujoča bit«. A kaj pomeni mirujoča bit, ki se prevaja v gibanje? Kaj če bit ne ostaja kot temelj, marveč *izostaja* in ta breztemelnost poganja celotno mobilizacijo? Če produkcijo razumemo kot privajanje bivajočega do njegove biti, potem je določilnost trošenja nasledek izostajanja biti, ki sprosti neskončno odvajanje bivajočega po bivajočem, ne da bi dospelo do biti. Eno je torej zreti »mirujočo bit« kot *identiteto* bivajočega, drugo pa v *razliki* do tistega, kar kot bivajoče stopa v funkcijo dobivanja na moči. Tako tudi identifikacija delavca z likom kot identitetno predpostavljeno bitjo izključuje razliko: brez lika je človeškost delavca – ker je izključno z njo postavljena – nična. Če se vprašamo, kaj je bistveno na liku, nikoli ne dobimo določnega odgovora, ker lik sebe postavlja kot bistvo. Nima funkcije, ker sam po sebi predstavlja funkcijo. In »bistvo« samo je zgolj postavljanje v funkcijo predstavljanja vsega brez razlike. Kaj pomeni to, da *lik predstavlja nekaj*, s tem da sploh *pred-stavlja*, se pravi, da je *ta* moč predstave?

»Lika« ne moremo razumeti iz katerekoli likovnosti ali oblikovnosti, marveč predvsem kot identitetno predpostavljajočo bit. Pri tem se lahko opremo tudi na pomensko osnovo nemške besede »Gestalt« (iz glagola »stellen«, »postaviti«), ki ne imenuje le »lika«, pač pa tudi »postavo«, »obliko« in »podobo«. V času nastanka *Delavca* se je »teorija lika« že dodobra uveljavila v psihologiji, religiologiji, filozofiji, zgodovinopisju itn. Splošna opredelitev »lika« sega še k Aristotelu: lik kot celota je več kot vsota svojih delov. Vendar pa ta opredelitev ne pove veliko, če razmerje med celoto in deli vzamemo zgolj formalno, ne pa organsko. Gre namreč za živo povezano razmerje, kar pomeni, da je za prehajanje med celoto in deli zmeraj potrebno vložiti neko delo oziroma

7 Tako Jünger v zvezi s svoji razpravo *Typus, Name, Gestalt* iz leta 1962 pripomni: »Tip, ime, lik' se še enkrat vrne k bistvu teme. Da bomo lahko zaznavali like ali 'izkustva', kot je temu rekel Goethe, potrebujemo opremo, ki bo radikalnejša od opreme najnaprednejše optike, kajti vselej moramo gledati in opisovati ali celo slikati le signaturo likov in ne njihovo esenco. Ko oko sprejme vase znamenja v vsem njihovem silnem izobilju, se mora zapreti, da bo lahko dobilo predstavo o enotnosti, ki pa lahko vselej ostane le približna: skrito in mirujočo nasprotno podobo nenehno krožečega sveta. Semkaj sodi tudi Goethejev odpor do očal, mikroskopov, teleskopov.«

energijo, sicer smo brez *vtisa*. Lik zaznavamo, spoznavamo, čutimo, vohamo, slišimo, gledamo, se ga spominjamo, ga hočemo, ustvarjamo, ljubimo, slavimo, sovražimo itn. V vseh možnih načinih njegove predstavitve pa lik ostaja to, kar sam predstavlja.⁷ S tem ko sam po sebi predstavlja, se vtisne v nas in presega vsa možna »vtisnjenja« v neki predpostavljeno delo-tvornosti, ki jo lahko dojamemo kot *nadrejenost* tistega, kar vtiskuje, in *podrejenost* tistega, kar se na tej podlagi odtiskuje. Ključni pri liku sta ravno ta *red* in *hierarhija*, ki ju vzpostavlja, oziroma, če govorimo z Nietzschejem, *rang moči*, ki določa tudi tipologijo človeškosti.

100

Ko Jünger ugotavlja, da »meščanska doba ni bila sposobna videti delavca v hierarhiji, kot jo določa lik, ker ni imela pravega razmerja do sveta likov«, ne napotuje na »razredni boj«, marveč na vzpostavljanja *reda*. To kaže na posebno povezavo med totalnostjo lika in mobilnostjo dela, ki ženeta totalno mobilizacijo. Za današnjo potrošniško družbo bi težko rekli, da ni sposobna razmerja do lika, saj je tako rekoč obsedena s podobami, vzorci, idoli in sleherno predstavnostjo. A lik delavca odlikuje predstava moči same. V tem zgodovinsko odstopa in tudi prestopa zgodovino. Lik in gospostvo delavca nista omejena na delavstvo. Kot celota, ki presega svoje dele, vrši totalno nalogo, uveljavlja višjo pravičnost, ki presega boj za delavske pravice, razliko med delom in kapitalom itn., ki naposled presega tudi, kar človek lahko naredi iz sebe.

Lik delavca presega človeško in daje pečat novi dobi, ki jo je Junger v svojih poznejših spisih skušal določiti kot dobo zemeljske revolucije po koncu zgodovine. Lik delavca s tem pridobi ne le nadzgodovinski, pač pa tudi čezgodovinski pomen:

Izza reprezentacije svetovnega duha stoji materija in ne ideja. Teorija ne določa resničnosti, kot to pogosto in odločno poudarja Hegel, pač pa resničnost rojeva ideje in se sama od sebe spreminja. Njeni prisili se uklanja celo tehnično izumljanje in konec koncev ni niti nekaj izmišljenega niti nekaj naključnega.

S tem se ujema pojmovanje materije, ki nas vodi v čas pred Platonom – ni materialistično, temveč materialno. Tega se lotevam v knjigi 'Ob zidu časa'. Lik je bolj podoben Leibničevi monadi kot pa Platonovi ideji in je bližji Goethejevi prarastlini kot pa Heglovi sintezi. Delavec je titan in s tem sin Zemlje; kot pravi Nietzsche, sledi njenemu smislu, in sicer tudi tam, kjer se zdi, da jo uničuje. Vulkanizem bo še naraščal. Zemlja ne bo proizvajala le novih vrst, temveč tudi nove rodove. Nadčlovek še šteje k človeški vrsti.

To, da Jünger pri opredelitvi lika v enem navaja Platonovo idejo, Leibničovo monado, Goethejevo prarastlino in Heglovo sintezo, izpričuje metafizično

določenost njegovega pojmovanja lika. V vseh navedbah gre za bit, ki je močnejša od biti same, je, rečeno s Platonom, *epekeina tes ousias*. Ta primarna moč ne deluje več v nadčutnem in idealnem, marveč, kakor poudari Jünger, v materialnem, tehničnem, zemeljskem, titanskem, nadčloveškem in delavskem. S tem metafizičnim obratom se spremeni tudi pojmovanje materije, kot ga zastopajo različni materializmi in energetizmi; materija je tu razumljena v smislu samopostavljanja, v skladu s katerim se morajo spremeniti vse zgodovinske institucije, njihovo vlogo pa prevzema tehnika, ki jo Jünger opiše kot »delavčev uniformo«. Uniformo v tem smislu, da unificira načine njegove prezentacije. Materialno samopostavljanje, v funkciji katerega je tudi tehnika, je po svoji naravi takšno, da človek ni več nobena mera za to, kar njega samega postavlja. Da se človek iz te osnove vedno znova organizira, ne le v družbenem smislu, marveč tudi v lastnem organizmu, izdaja ekspanzijo subjektivitete.

Čeprav se lik delavca s svojim gospodstvom in herojstvo postavlja nad- in čez-zgodovinsko, še vedno vztraja v zgodovini subjektivitete. Njegova »velika predstava« je podložna moči pred-stavljanja, ki se objektivizira v tehniki. Jünger v razpravi »Gozdna hoja« iz leta 1951 ob liku delavca in liku neznanega vojaka, ki sicer zaznamuje njegova najzgodnejša literarna dela, razvije še lik *gozdohodca* (Waldgänger), ki je »uposamljen in brezdomen v velikem procesu«, je v izgubljenem položaju, a kljubuje, njegovo upornišтво »je v izvirnem razmerju do svobode«.⁸ Lik gozdohodca vključuje neki odpor, ki vznikla iz človeške eksistence same, iz njenega temnega gozdnega okrožja. Gozdohodec je bolj protilik kot lik, bolj anarhičen kot hierarhičen, bolj avtor kot akter. Vendar se še vedno ni osvobodil lika, hierarhije in avtoritete. Zdi se, da nam šele to zavedanje da misliti tisto, kar je brez lika, ravni in ranga, kar ne predstavlja ničesar in je brez moči, spada pa k obličju človeškega.

8 Ernst Jünger, »Der Waldgang«, v: *Sämtliche Werke* 7, Stuttgart 1980, str. 306.